

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Helena Drège (1888-1956) : przyczynek do dziejów bibliotekarstwa dwudziestolecia międzywojennego

Author: Agnieszka Gołda

Citation style: Gołda Agnieszka. (2017). Helena Drège (1888-1956) : przyczynek do dziejów bibliotekarstwa dwudziestolecia międzywojennego. W: T. Wilkoń (red.), "O etosie książki : studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej" (S. 223-241). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

AGNIESZKA GOŁDA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Helena Drège (1888–1956)

Przyczynek do dziejów bibliotekarstwa dwudziestolecia międzywojennego

W dwudziestoleciu międzywojennym ukształtowały się osobowości wielu wybitnych bibliotekarzy, bibliografów i bibliologów. Wtedy to kontynuowali lub rozpoczęli swoją działalność Karol Badecki, Aleksander Birkenmajer, Stefan Demby, Stanisław Estreicher, Ludwik Finkel, Józef Grycz, Gabriel Korbut, Rudolf Kotula, Adam Łysakowski, Zygmunt Mocarski, Jan Muszkowski, Fryderyk Papée, Kazimierz Piekarski, Helena Radlińska, Stefan Vrtel-Wierczyński, Władysław Tadeusz Wisłocki i wielu innych. Ciekawą, ale wciąż nie do końca poznaną i docenianą postacią polskiego bibliotekarstwa tego okresu jest Helena Drège¹, współorganizatorka Związku Bibliotekarzy Polskich, działaczka oświatowa i bibliotekarka związana z Warszawą i Wilnem, uprawiająca badania dziejów bibliotek, w których pracowała². Dotychczas doczekała się jedynie kilku omówień, jak artykuł

¹ Urodziła się 12 sierpnia 1888 roku w Kole w Wielkopolsce. Była córką Jana Antoniego Drège (1859–1917) oraz Heleny z domu Farndell (1859–1922). Dziadek ze strony ojca, Jan Konrad Drège (1814–1871), pochodził z rodziny francuskich hugenotów, którzy osiedlili się w Berlinie. W 1858 roku przeprowadził się do Polski i zawarł związek małżeński z Julią Sokołowską z Warszawy. Był właścicielem apteki w Kole, a w 1885 roku przeniósł się do Warszawy, gdzie objął posadę dyrektora technicznego w fabryce mydeł Fryderyka Pulsa. W 1906 roku Helena ukończyła prywatne gimnazjum żeńskie Antoniny Walickiej, a w 1907 roku uczyła się w Szkole Artystyczno-Dekoracyjnej Chalus i Dunin w Warszawie. J. SZULC, E. SZULC: *Cmentarz Ewangelicko-Reformowany w Warszawie. Zmarli i ich rodziny*. Warszawa 1989, s. 62; *Życiorysy bibliotekarzy, bibliografów i bibliofilów polskich*. „Informator Bibliotekarza i Księgarza” 1962, s. 189.

² Jerzy Maternicki i Elżbieta Cesarz wymienili ją wśród warszawskich historyków książki i bibliotek, obok Stefana Dembego i Kazimierza Piekarskiego. Jeśli wziąć pod uwagę ich dorobek bibliologiczny, działania Drège zostały ocenione zbyt wysoko. J. MATERNICKI, E. CESARZ: *Zainteresowania*

wspomnieniowy opublikowany na łamach „Przeglądu Bibliotecznego”, w którym Stefan Burhardt przedstawił jej drogę zawodową³, biogram w *Słowniku pracowników książki polskiej*, tego samego autora⁴, oraz tekst Adriana Uljasza z 2010 roku w „Jednocie”, czasopiśmie poświęconym ewangelicyzmowi polskiemu, w którym autor naszkicował sylwetkę zarówno stryja Heleny – Józefa Drège, jak i jej samej⁵. Brakuje natomiast opracowań, w których zebrane zostałyby wypowiedzi Drège ogłoszone w międzywojennych czasopismach fachowych i materiałach konferencyjnych. Nie przeprowadzono także analizy, nielicznych co prawda, artykułów jej autorstwa.

Przyczynek ten jest zatem próbą scalenia rozproszonych źródeł świadczących o aktywności zawodowej Drège, a tym samym uzupełnienia wymienionych wcześniej szkiców. Starano się ukazać życiorys organizacyjny i publikacyjny bibliotekarki, która dzięki Józefowi Drège (1866–1908) – historykowi, bibliofilowi i bibliografowi ogrodnictwa trafiła do zawodu, wspomagając opracowanie jego księgozbioru prywatnego⁶. Katalogowała książki, czasopisma, ponadto rękopisy, stare druki i dokumenty ikonograficzne z zakresu ogrodnictwa, gospodarstwa domowego i przyrodoznawstwa, a zwłaszcza botaniki, oraz oznaczała je ekslibrisami. Zbiór ten, po przedwczesnej śmierci właściciela, trafił w 1908 roku jako dar, liczący według pierwotnego spisu 4258 pozycji, do Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie, z zastrzeżeniem, że kolekcja ma zostać całkowicie zinwentaryzowana i nie można jej rozdzielać⁷. Tym sposobem opiekunka zasobów, Helena Drège, znalazła pracę w Bibliotece.

twórcze historyków warszawskich w okresie II Rzeczypospolitej. „Przegląd Humanistyczny” R. 35 (1991), nr 1 (304), s. 87.

³ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège*. „Przegląd Biblioteczny” R. 24 (1956), z. 4, s. 336–339.

⁴ S. BURHARDT: *Drège Helena Julia*. W: *Słownik pracowników książki polskiej*. Red. I. TREICHEL. Warszawa–Łódź 1972, s. 181.

⁵ A. ULJASZ: *Ludzie książki z rodziny Drège*. „Jednota” 2010, nr 5–6, s. 17–19.

⁶ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège*..., s. 336.

⁷ W czasie II wojny światowej opracowany już zbiór uległ zniszczeniu w około 12%. Pozostała część trafiła po wojnie do Biblioteki Narodowej w Warszawie. Według szacunków kolekcja obejmowała: książki (90,0%), starodruki (4,7%), czasopisma (4,7%) oraz wydawnictwa albumowe (0,6%). A. KAŁUDZKA: *Kolekcja druków zwartych nowszych ze zbiorów BOK*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2002, nr 4 (163), s. 25; A. ULJASZ: *Ludzie książki*..., s. 17.

Okres warszawski (1909–1919)

Była pierwszą kobietą⁸ w zespole pracowników Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie⁹. Od 1909 roku zajmowała stanowisko asystenta, pracując najpierw pod kierunkiem Stanisława Kętrzyńskiego, a od 1911 roku – Ignacego Tadeusza Baranowskiego, który wcześniej pełnił obowiązki zastępcy dyrektora ksiąźnicy¹⁰. Już w trakcie pracy w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich Drège podnosiła swoje umiejętności i kwalifikacje zawodowe, w latach 1912–1913 studiowała u prof. Augusta Wolfstiega w Berlinie, a między 1918 a 1922 rokiem uczestniczyła, jako wolna słuchaczka, w zajęciach na Uniwersytecie Warszawskim i w Towarzystwie Kursów Naukowych, a potem na Uniwersytecie Wileńskim¹¹. Była jedną z nielicznych osób, które w odzyskującej niepodległość Polsce mogły się legitymować uniwersyteckim wykształceniem fachowym¹².

Z pewnością umiejętności i wiedza, jaką Drège zdobyła podczas berlińskich studiów, okazały się pomocne w październiku 1913 roku, gdy Bibliotekę Ordynacji Krasieńskich zreorganizowano, ukończono urządzenie nowych magazynów bibliotecznych i rozpoczęto przenoszenie zasobów, układanych na półkach według numerów inwentarzowych. Prowizorycznie wówczas połączono magazyn z aranżowanym tymczasowo pomieszczeniem służącym od 1914 roku za czytelnię. Franciszek Pułaski – bibliotekarz, a następnie kustosz Biblioteki Ordynacji Krasieńskich – przygotował wtedy katalog rękopisów, ogłoszony drukiem, a użytkownicy

⁸ W wyniku trudności kadrowych kobiety zaczęto przyjmować do pracy w bibliotekach naukowych po I wojnie światowej, na przykład w 1919 roku w Bibliotece Jagiellońskiej zatrudniono Wandę Konczyńską, a w 1921 roku – Zofię Ameisenową i Helenę Lipską. Z. GACA-DĄBROWSKA: *Zawód bibliotekarza w II Rzeczypospolitej*. „Roczniki Biblioteczne” R. 26 (1982), z. 1–2, s. 117–118.

⁹ Por. opracowania: K. AJEWSKI: *Zbiory artystyczne Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasieńskich w Warszawie. Losy, ludzie, znaczenie*. Warszawa 2004; *Biblioteka Ordynacji Krasieńskich 1844–1944. Przemówienia Edwarda Krasieńskiego i Jana Muszkowskiego podczas uroczystego otwarcia Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasieńskich*. [Koncepcję dr. oprac., materiały zebr. i koment. opatrzyła H. TCHÓRZEWSKA-KABATA]. Warszawa 2004; *Biblioteka Ordynacji Krasieńskich w zbiorach i publikacjach Biblioteki Narodowej*. Oprac. H. TCHÓRZEWSKA-KABATA, W. BUKSOWICZ et al. <http://www.bn.org.pl/download/document/1236004197.pdf> [dostęp: 15.05.2017].

¹⁰ W latach 1911–1912 była zatrudniona również w Bibliotece Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. S. BURHARDT: *Drège Helena Julia...*, s. 181.

¹¹ A. ULJASZ: *Ludzie książki...*, s. 18.

¹² W latach 1907–1909 Mieczysław Rulikowski studiował między innymi bibliologię u prof. Charlesa Morteta w École de Chartres w Paryżu, a Stanisław Lisowski w 1913 roku ukończył kursy bibliotekarskie w Moskwie. M. GRABOWSKA: *Mieczysław Rulikowski (1881–1951)*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” R. 44 (1951), s. 155; K. MALECZYŃSKA: *Kształtowanie się zawodu bibliotekarza w Polsce do 1914 r.* „Roczniki Biblioteczne” R. 26 (1982), z. 1–2, s. 53.

mogli też korzystać z katalogu realnego druków¹³. Drège natomiast, wspólnie między innymi z Marią Gorzechowską, która w Bibliotece pracowała w latach 1913–1914, zajmowała się opracowaniem zbiorów oraz przygotowywaniem publikacji¹⁴.

W okresie I wojny światowej Drège podejmowała nowe działania organizatorskie. W latach 1917–1922 była sekretarzem Związku Bibliotekarzy Polskich, który zresztą współorganizowała. Pierwotnie, w 1915 roku, w ramach Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie powołano Wydział Historii Książnic i Wiedzy Bibliotecznej, którego zadaniem miało się stać zjednoczenie prac poświęconych historii bibliotek, bibliotekarstwu, bibliografii i bibliologii¹⁵. Już wkrótce postanowiono przekształcić Wydział w samodzielne, ogólnopolskie towarzystwo bibliotekarskie, wykorzystując przy tym doświadczenia Kazimierza Olszowskiego, adwokata, który zarejestrował Towarzystwo Przyjaciół Nauk Politycznych. Drukowany statut tej organizacji posłużył Ignacemu T. Baranowskiemu, Helenie Drège, Mieczysławowi Rulikowskiemu, Bolesławowi Olszewiczowi i Wacławowi Olszewiczowi do podjęcia pod koniec 1916 roku rozmów na temat utworzenia związku bibliotekarskiego¹⁶. Wtedy to Rulikowski porozumiał się z Faustynem Czerwijowskim i jego współpracownikami – Wiktoria Muklanowiczówną oraz Marianem Abramowiczem. Wacławowi Olszewiczowi powierzono przystosowanie statutu Olszowskiego do potrzeb związku bibliotekarskiego. Czerwijowski dokonał rejestracji statutu, a wspólnie z Abramowiczem, Baranowskim, Drège, Muklanowiczówną, Olszewiczami i Rulikowskim podpisał u rejenta jego projekt złożony władzom¹⁷. Statut został zatwierdzony 10 lipca 1917 roku, a 21 października odbyło się zgromadzenie ogólne, podczas którego powołano Zarząd Związku Bibliotekarzy Polskich. Ukonstytuował się on dwa dni później: Baranowski objął funkcję

¹³ Czytelnicy mieli wówczas do dyspozycji księgozbiór o charakterze humanistycznym, bowiem składały się na niego dzieła z zakresu: historii (około 27 000 tomów), literatury polskiej i obcej (15 000), historii sztuki (1000), teologii (4500), rolnictwa i ogrodnictwa (3000), nauk społecznych i ekonomii (2000), prawa (2500), filologii (1000), filozofii (1500), geografii, krajoznawstwa (2000), edukacji (1500), wojskowości (700), bibliografii (1500), bibliotekoznawstwa i historii bibliotek (1500), także panegiryki (5000), wydawnictwa informacyjne (700), czasopisma i kalendarze (2500) oraz inne druki (7100). I. BARANOWSKI: *Biblioteka Ordynacji Krasieńskich w Warszawie*. Warszawa 1917, s. 30–31, 36–38.

¹⁴ W 1868 roku zainicjowano serię wydawniczą „Biblioteka Ordynacji Krasieńskich”, w ramach której drukowano zespoły rękopisów; w 1875 roku zaczęła się ukazywać kolejna seria, „Biblioteka Ordynacji Krasieńskich – Muzeum Konstantego Świdzińskiego”; a w 1905 roku trzecia, „Collectanea Biblioteki Ordynacji hr. Krasieńskich”. Tu publikowano katalogi i inwentarze, przewodniki po zbiorach bibliotecznych. *Biblioteka Ordynacji Krasieńskich 1844–1944*. Oprac. H. TCHÓRZEWSKA-KABATA. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 2002, nr 4 (163), s. 6.

¹⁵ J. BAUMGART: *Rzut oka na dzieje Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 1917–1957*. „Przegląd Biblioteczny” R. 25 (1957), z. 4, s. 295.

¹⁶ B. OLSZEWICZ, W. OLSZEWICZ: *Z prehistorii Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblioteczny” R. 35 (1967), z. 2, s. 141.

¹⁷ *Ibidem*.

przewodniczącego (wkrótce zastąpił go Rulikowski), Drège – sekretarza, Muszkowski – skarbnika, Czerwijowski i Rulikowski zostali członkami Zarządu¹⁸. Ten pierwszy okres funkcjonowania Związku nazwano czasem „nieskoordynowanych poczynań” (do 1926 roku)¹⁹.

Początkowo organizowano w ramach jego działań odczyty i kursy bibliotekarskie, powołano Koła – w Łodzi i Krakowie (1919 rok), kolejne – w Poznaniu i Lwowie (1920 rok), prowadzono działalność wydawniczą²⁰. Zadaniem Drège w tym czasie było kierowanie sprawozdawczością, czego wyrazem były przygotowywane całoroczne podsumowania działalności Związku²¹. Nawet po przeniesieniu się do Wilna brała czynny udział w zebraniach, o czym świadczą zapiski jej wypowiedzi, jak ta z 1934 roku, gdy rozważano funkcje organizacji (po referacie Muszkowskiego na temat „Zadania Związku Bibliotekarzy Polskich”). Drège dała się wówczas poznać jako zwolenniczka angażowania nowych członków do Związku, które „powinno być poprzedzone przez opracowanie programu pracy, oraz rozszerzenie wpływów przez zjazdy regionalne i udział bibliotekarzy w innych zjazdach kulturalno-oświatowych, celem poruszania spraw bibliotekarskich”²². Należała też do grona tych członków Związku, którzy opowiadali się za rozwinięciem na szerszą skalę działalności wydawniczej organizacji (tak jak Waław Olszewicz, Ksawery Świerkowski, Marian Łodyński, Stefan Rygiel). Postulowano wówczas ogłaszanie broszurek jako dodatków do „Przeglądu Bibliotecznego”, publikację odrębnego czasopisma, jak „Bibliotekarz” z 1919 roku, bądź biuletynu fachowego, służącego pomocą bibliotekarzom oświatowym²³.

¹⁸ J. BAUMGART: *Rzut oka na dzieje...*, s. 296.

¹⁹ W 1937 roku określenia tego użył Adam Łysakowski: A. ŁYSAKOWSKI: *Dwudziestolecie Związku Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblioteczny” R. 11 (1937), z. 4, s. 258. W tym początkowym okresie, w latach 1917–1918, w ramach Związku powołano Sekcję Bibliotekoznawczą, Sekcję Bibliotek Zawodowych, Sekcję Bibliograficzną, Komisję Ustawodawczą, która miała się zająć zbieraniem materiałów do opracowania ustawy bibliotecznej, oraz Komisję Instrukcyjną. Staraniem Zarządu Głównego Związku, którym stał się Zarząd Warszawski, zaczęto w 1919 roku wydawać „Bibliotekarza” pod redakcją Wandy Dąbrowskiej. Czasopismo miało „służyć sprawie bibliotekarstwa powszechnego w imię zrozumienia doniosłości tej dziedziny pracy w życiu społeczeństwa, w imię wszechstronnego postępu bibliotekarstwa a tym samym i czytelnictwa, którego najistotniejszym podłożem są biblioteki powszechne”. Redakcja: [„Przystępując, pomimo tak...”.]. „Bibliotekarz” R. 1 (1919), nr 1, s. 1. Dopiero 2 listopada 1926 roku powołano Radę Związku, która zharmonizowała jego funkcjonowanie, a w 1927 roku powstał jego naukowy organ – zaczęto publikować „Przegląd Biblioteczny”, przynoszący opisy praktycznych rozwiązań bibliotekarskich.

²⁰ J. BAUMGART: *Rzut oka na dzieje...*, s. 297–298.

²¹ Np. *Roczne walne zgromadzenie członków Związku Bibliotekarzy Polsk.[ich]*. „Bibliotekarz” R. 1 (1919), nr 1, s. 10–12.

²² *Doroczne ogólne Zgromadzenie Delegatów Kół Z.B.P.* „Przegląd Biblioteczny” R. 8 (1934), z. 2, s. 120. O zjazdach regionalnych bibliotekarzy wspomniał podczas tego samego zebrania Czesław Gutry.

²³ *Ibidem*, s. 121.

Przygotowanie praktyczne i teoretyczne pozwoliło Drège w 1917 roku, znamienym w jej życiorysie zawodowym, podjąć zajęcia z zakresu bibliotekoznawstwa wspólnie z Muszkowskim i Rulikowskim w Towarzystwie Kursów Naukowych. Jednym z celów jego działań było krzewienie wiedzy i fachowego przygotowania z zakresu bibliotekarstwa wśród pracowników bibliotek. Utworzono w nim dwie katedry – księgoznawstwa ogólnego (Rulikowski) oraz bibliotekarstwa z bibliografią (Muszkowski). Zajęcia prowadzone w ramach pierwszej z katedr obejmowały treści historyczne i teoretyczne. Rulikowski omawiał zagadnienia dotyczące historii pisma, grafiki, ważniejszych języków europejskich, historii i technologii papieru, drukarstwa i jego dziejów, introligatorstwa, bibliografii, bibliotekoznawstwa, archiwoznawstwa, wolności druku, księgarstwa, bibliofilstwa i „posiłkowania się zbiorami”. Z kolei Muszkowski prowadził nauczanie o charakterze praktycznym. Dał wykład podstaw rodzącego się zawodu; zajmowały go początki pisma, drukarstwo, a przede wszystkim biblioteki i ich zadania, organizacja i zarządzanie. Przedstawiał też dzieje bibliografii i jej teorię, podczas gdy pokazami i ćwiczeniami seminaryjnymi wspomagała go Drège, prowadząc zajęcia od semestru zimowego²⁴. Zajęła się przygotowaniem wzorów do katalogowania, stosując się do zasad Komisji Instrukcyjnej Wydziału Bibliotecznego Towarzystwa Miłośników Historii. Oprowadzała także słuchaczy kursu po Bibliotece Ordynacji Krasieńskich, omawiając między innymi katalogi rzeczowe²⁵.

Po nagłej śmierci Baranowskiego²⁶, 26 listopada 1917 roku, Drège została kierowniczką Biblioteki, pozostając nim do końca 1919 roku. Gdy 1 stycznia 1920 roku obowiązki te przejął Muszkowski, Drège odeszła z pracy²⁷.

²⁴ E. BARWIŃSKI: *Wykłady bibliotekarstwa w Warszawie*. „Kwartalnik Historyczny” R. 30 (1916), z. 1–4, s. 471.

²⁵ J. MUSZKOWSKI: *Zasady bibliotekoznawstwa i bibliografii. Wykład wstępny dr. J. Muszkowskiego r. 1916/17. T.K.N.* [Towarzystwo Kursów Naukowych]. [s.l.], 1916, s. 222–223.

²⁶ Po śmierci Baranowskiego współpracownicy postanowili uczcić pamięć zmarłego powołaniem przy Kasie im. Józefa Mianowskiego, organizacji wspierającej badania i naukowe inicjatywy wydawnicze, funduszu jego imienia, z przeznaczeniem odsetek jako stypendium dla badaczy dziejów gospodarczych Polski, a także bibliotekarstwa, muzealnictwa i archiwistyki. W skład komisji finansowej, która zabiegała o powołanie funduszu, weszli: Ludwik Bernacki, Franciszek Chłapowski, Stefan Dziewulski, Marcei Handelsman, Władysław Konopczyński, Edward Krasieński, Wacław Olszewicz oraz Drège, jako jedyna kobieta. Niestety brakuje danych, czy fundusz ten rzeczywiście powstał. K. AJEWSKI: *Zbiory artystyczne Biblioteki...*, s. 191.

²⁷ Interesującym dokumentem z tego okresu jest Akt przekazania biblioteki i zbiorów od p. Drège p. Muszkowskiemu. W grudniu 1920 roku Muszkowski przejął oficjalnie zbiór druków z XV i XVI wieku (1861 jednostek), druków od wieku XVII (75 880 jednostek), czasopism (od numeru 94 991 do 95 151), rękopisów (5712 numerów inwentarzowych, nieskatalogowanych około 1500), map (1952 jednostki), dyplomów pergaminowych (680 jednostek), ponadto: „Skarbiec zapakowany w skrzynie podług spisu z dnia 26/27 maja 1909 roku numerów od 9 do 674 oraz częściowo w mieszkaniu Ordynata, w Banku i składzie suterenowym gmachu bibliotecznego. [...] Zbiór obrazów, według spisu numerów 213, część w przechowaniu w mieszkaniu ordynata i w lokalu bibliotecznym,

Wilno (1920–1945)

Na początku 1920 roku przeniosła się do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Wkrótce jednak, bo w połowie tego samego roku wyjechała do Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, z którą związała się do roku 1928 (za wyjątkiem półrocznej służby w charakterze instruktora oświatowego w wojsku), a od 1925 dzieliła swój czas, dodatkowo opiekując się zbiorami Wróblewskich. Wtedy też jako wolny słuchacz uczęszczała na wspomniane wykłady i lektoraty Uniwersytetu Stefana Batorego²⁸.

W Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej zajmowała się zbiorami specjalnymi. Biblioteka ta jedynie nazwą i tradycjami nawiązywała do dawnej księżnicy, która niemal całkowicie została rozgrabiona przez rosyjskiego zaborcę w 1832 roku²⁹. Dzięki Rygłowi, pełniącemu funkcję dyrektora od 1 lutego 1924 roku (od 1932 roku kierownikiem był Erwin Koschmieder), Biblioteka przeżywała rozkwit, pomnażała zbiory poprzez zakup, egzemplarz biblioteczny i dary; wydzielono też zbiór rękopisów. Dzięki podjętym działaniom na rzecz wzbogacania zbiorów rosła fre-

włącznie z darami pochodzącymi z Radziejowic. [...] Zbiór rycin, niezinventaryzowany, przechowywany w 39 pudłach zanumerowanych i w gablotach. [...] Zbrojownia, obecnie zdeponowana w Muzeum Narodowym Miasta Warszawy pod zarządem dyr. Br. Gembarzewskiego (w latach 1918–1919 czyszczona po uszkodzeniach powstałych w wyniku zamurowania jej w skrytce na czas wojny) podług katalogu Franciszka Pułaskiego z roku 1909 numerów 791 – wraz z szafami i manekinami. [...] Zbiór numizmatów według spisu numerów 327, częściowo w skrzyniach zawierających skarbiec”. Akt przekazania biblioteki i zbiorów od p. Drège p. Muszkowskiemu. W: Akta Biblioteki Ordynacji Krasieńskich w Warszawie za rok 1920. Dokumenty i korespondencja. Rkps BN IV. 8365. Dokument ten najprawdopodobniej sporządziła ustępująca ze stanowiska. Jest to najistotniejszy protokół, który pozostał w Bibliotece po Drège. H. TCHÓRZEWSKA-KABATA: *Pod znakiem światła. Biblioteka Ordynacji Krasieńskich 1844–1944*. Warszawa 2010, s. 114.

²⁸ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège...*, s. 337.

²⁹ Dopiero od 1867 roku zaczęto tworzyć podwaliny nowego księgozbioru na bazie zasobów Tyszkiewiczowskich oraz skonfiskowanych klasztornych – tak powstawała rosyjska państwowa Biblioteka Publiczna, przemianowana przez władze polskie po odzyskaniu niepodległości na Uniwersytecką Bibliotekę Publiczną, dostosowaną do nowych potrzeb kształcenia studentów. Służyła zbiorami liczącymi około 300 000 woluminów. S. RYGIEL: *W Wileńskiej Bibliotece Publicznej i Uniwersyteckiej*. Kraków 1925, s. 5. Por. też monografię M. BRENZTEJN: *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832-go*. Wilno 1922 [wyd. 2: 1925]; oraz: A. ŁYSAKOWSKI: *Uniwersytecka Biblioteka Publiczna (zarys ogólny)*. W: *Biblioteki wileńskie*. Red. A. ŁYSAKOWSKI. Wilno 1932, s. 1–10; S. LISOWSKI: *Uniwersytecka Biblioteka Publiczna za czasów rosyjskich*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 11–36; IDEM: *Starodruki Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 37–42; M. BRENZTEJN: *Zbiór Rękopisów Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 44–55; M. DZIKOWSKI: *Zbiór Kartograficzny Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 57–85; M. BRENZTEJN: *Zbiór Rycin Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 87–90; IDEM: *Zbiór Nut Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 91–92; M. AMBROS: *Księgozbiór Lelewela w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 93–98.

kwencja czytelnicza – zwłaszcza w przypadku czytelnicy, dysponującej bogatym zbiorem podręcznym³⁰. Rygiel zainicjował również prace nad melioracją kolekcji i katalogów, a w 1925 roku powstał katalog przedmiotowy.

Wyodrębniono ponadto Oddział Zbiorów Specjalnych, ze starodrukami, cymeliami, rękopisami, kartografią, rycinami i muzykaliai, oraz księgozbiór Joachima Lelewela³¹. W końcu 1925 roku rozproszone dotychczas ryciny i albumy zebrano i utworzono Dział Rycin³², podlegający kierownikowi Działu Rękopisów; jedynie od lutego 1928 do stycznia 1929 roku Dział Rycin miał oddzielnego kierownika, którym została Drège. Jej zasługą było zinwentaryzowanie oryginalnych zasobów Działu³³. Wiedzą z zakresu zarządzania zbiorami graficznymi dzieliła się podczas IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w 1936 roku w Warszawie. Po referacie Stanisławy Sawickiej „Organizacja zbiorów graficznych w bibliotekach polskich” Drège zaproponowała uzupełnienia do przedstawionego przez prelegentkę programu pracy z tego typu zbiorami specjalnymi. Zasugerowała konieczność uwzględnienia w katalogach bibliotek opisów materiałów z zakresu grafiki oraz historii sztuki. W katalogach należało wydzielić – jej zdaniem – następujące kategorie: rysunki i grafika czysta; albumy; ilustracje książkowe; dzieła ilustrowane z zakresu historii sztuki; miniatury i ozdobniki w rękopisach; plany architektoniczne z rękopisów i ewentualnie map; książki zabytkowe, wyróżniające się ze względu na ryciny, grafiki, czcionki i ozdoby drukarskie. Podała myśl powołania w Warszawie centralnej instytucji, która miała nie tylko pełnić zadania konserwatorskie, jak to przedstawiła Sawicka, ale także sprawować funkcje instrukcyjne wobec bibliotek posiadających zbiory graficzne, organizować dla bibliotekarzy kursy oraz ułatwiać praktyki – z czym w dyskusji prelegentka się zgodziła. Konieczne też było, zdaniem Drège, opracowanie w bibliotekach warszawskich katalogu centralnego źródeł z zakresu historii sztuki na podstawie zasobów własnych, zwłaszcza obcojęzycznych. Postulowała komasację drobniejszych materiałów graficznych, a nawet utworzenie w każdym mieście uniwersyteckim biblioteki specjalizującej się w tego typu materiałach. Był to bardzo śmiały, ale i mało realny pomysł, tym bardziej że proponowała dalszy podział specjalizacyjny bibliotek, a mianowicie wydzielenie biblioteki z zakresu historii, teorii sztuki i muzeologii oraz biblioteki gromadzącej zbiory dotyczące przemysłu artystycznego³⁴.

³⁰ S. RYGIEL: *W Wileńskiej Bibliotece...*, s. 7–9.

³¹ A. ŁYSAKOWSKI: *Uniwersytecka Biblioteka Publiczna...*, s. 7–9.

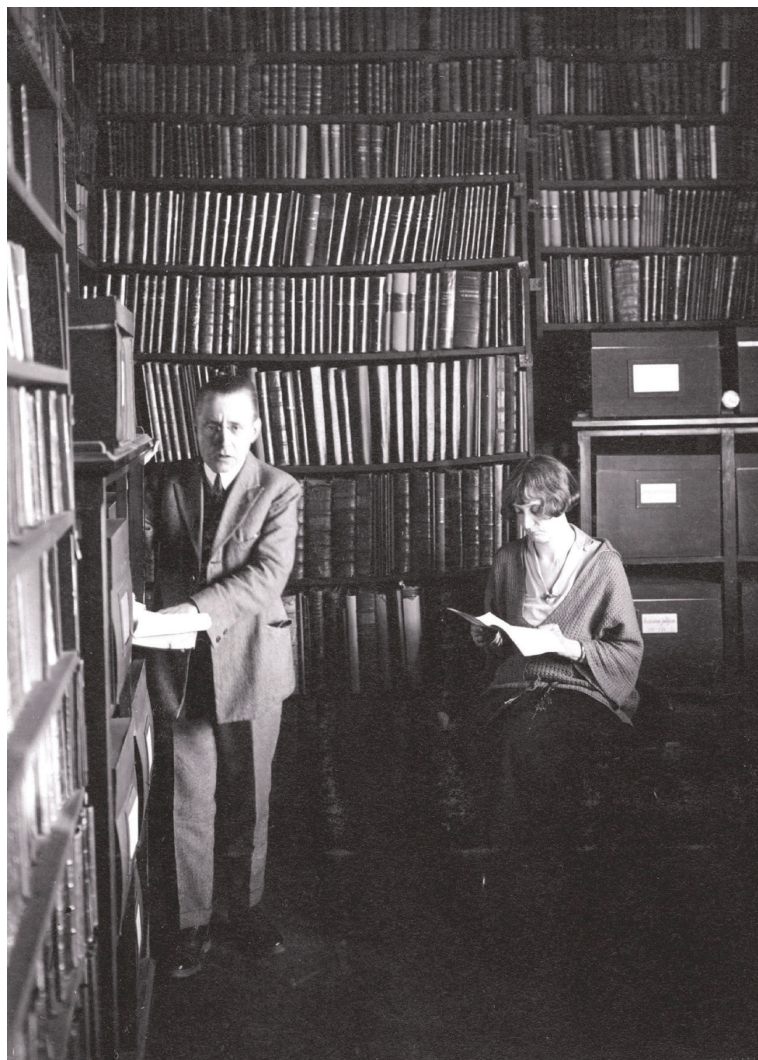
³² W Dziale Rycin przechowywano rysunki ręczne, sztychy, litografie, fotografie oraz albumy (w 1932 roku było to około 5000 obiektów). M. BRENSTEJN: *Zbiór Rycin Uniwersyteckiej...*, s. 90.

³³ *Ibidem*, s. 88.

³⁴ H. DRÈGE'ÓWNA: [„Głos w dyskusji”]. W: *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Protokoły*. Kraków–Warszawa 1937, s. 21.

Ryc. 1. Helena Drège
Archiwum Polskiej Akademii Nauk

Ryc. 2. Stefan Rygiel i Helena Drège, Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie
Archiwum Polskiej Akademii Nauk

Poza pracą zawodową Drège dała się w Wilnie poznać jako organizatorka życia bibliotekarskiego. W 1923 roku zainicjowała założenie Koła Wileńskiego Związku Bibliotekarzy Polskich i została jego sekretarzem³⁵. W maju tego samego roku wybrano Zarząd, który tworzyli: Ludwik Czarkowski – przewodniczący, Helena Drège – sekretarz, przy czym już w 1925 roku funkcję tę przejął Mikołaj Dzikowski (a potem Adam Łysakowski, Stefan Burhardt, Michał Ambros, Helena Hleb-Koszańska), Waław Wejtko – skarbnik, Michał Brensztejn, Ludwika Ruszczycówna, Waław Studnicki i ks. Piotr Śledziwski – członkowie. W 1936 i 1937 roku Drège była, tak jak Stanisław Lisowski i Anna Ptaszyńska, członkiem Komisji Rewizyjnej³⁶.

Ponadto, z ramienia Koła, brała udział w zjazdach bibliotekarskich, podczas których zabierała głos w sprawach bibliotek naukowych oraz organizacji pracy z dokumentami graficznymi, jak w 1936 roku. Wcześniej jednak, bo w trakcie II Zjazdu Bibliotekarzy Polskich, trwającego w Poznaniu od 30 maja do 2 czerwca 1929 roku, w jego rezolucjach, po referacie Eustachego Gaberlego „Zadania bibliotekarza naukowego”, zanotowano pięć wniosków, w tym Drège: „II Zjazd Bibliotekarzy Polskich uznaje za konieczne w przejściowym czasie powoływanie przez dyrekcje bibliotek, zwłaszcza w bibliotekach uniwersyteckich i w ogóle wyższych szkół akademickich, odpowiednich ekspertów w poszczególnych działach nauki dla należytego postawienia kwestii referatu naukowego w przyszłości”³⁷. Rezolucję tę Rada Związku Bibliotekarzy Polskich postanowiła przesłać dyrekcjom bibliotek naukowych³⁸. Rzeczą oczywistą był udział Drège w III Zjeździe Bibliotekarzy Polskich, który odbył się w Wilnie 26–28 czerwca 1932 roku. Obrady zorganizowało Koło Wileńskie Związku Bibliotekarzy Polskich, któremu przewodniczył wówczas Łysakowski, a Drège należała do komitetu organizacyjnego, wraz z Dzikowskim, Hleb-Koszańską, Ruszczycówną i Studnickim³⁹. Była też uczestniczką Nadzwyczaj-

³⁵ Początkowo zebrania Koła odbywały się w Czytelni im. Tomasza Zana lub Pracowni Introliatorskiej Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego, a od grudnia 1924 roku – w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej, odtąd stałej siedzibie Koła. Koło zajmowało się rejestracją małych bibliotek wileńskich, zorganizowało dwa kursy bibliotekarskie, urządziło w 1927 roku Wystawę Bibliotek Wileńskich, z jego inicjatywy odbywały się odczyty w Wilnie i na prowincji. Prowadziło działalność wydawniczą, członkowie uczestniczyli w krajowych i międzynarodowych zjazdach bibliotekarskich i bibliofilskich. Podczas zebrań Koła referaty wygłaszali: Dzikowski, Łysakowski, Radlińska, Rygiel, Hleb-Koszańska, a także Maria Głowińska i inni. S. BURHARDT: *Wileńskie Koło Związku Bibliotekarzy Polskich*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 188–192.

³⁶ *Sprawozdanie z życia Kół Z.B.P.* „Przegląd Biblioteczny” R. 11 (1937), s. 236; *Sprawozdanie z życia Kół ZBP.* „Przegląd Biblioteczny” R. 12 (1938), z. 3, s. 229.

³⁷ *Dyskusja.* „Przegląd Biblioteczny” R. 3 (1929), z. 3, s. 283.

³⁸ *Rada Związku Bibliotekarzy Polskich.* „Przegląd Biblioteczny” R. 3 (1929), z. 4, s. 572.

³⁹ Lepszej organizacji Zjazdu służyło dziewięć sekcji: organizacyjna (z przewodniczącym na czele), wydawnicza (Lisowski), wystawowa (Brensztejn), odczytowa (Burhardt), prasowa (Ambros – sekretarz Zjazdu), uczestnictwa (Maria Kotwiczówna), finansowa (Wejtko), gospodarcza (Stanisław

czajnego Zjazdu Bibliotekarzy i Bibliofilów ku uczczeniu pamięci marszałka Józefa Piłsudskiego w Krakowie w dniach 10–11 listopada 1935 roku. Program tych szczególnych dni był bogaty, zaplanowano złożenie wieńca w wawelskiej krypcie, wyjazd na Sowiniec, by sypać kopiec oraz złożyć ziemię z grobu Lelewela, zorganizowano wystawę druków, rękopisów i grafik związanych z Marszałkiem i wreszcie wydano księgę pamiątkową. Drège wraz z komitetem organizacyjnym Zjazdu wzięła udział w uroczystym pochodzie, niosąc urnę z ziemią z mogiły Lelewela na Rossie⁴⁰.

W Wilnie związała się także z ruchem bibliofilskim. Na początku 1926 roku zwołano zebranie założycielskie Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie, w którym wzięli udział bibliotekarze i profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego: Michał Brensztejn (kierownik działu rękopisów i członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie), Drège, Zygmunt Jundziłł (zastępca profesora prawa cywilnego i członek Naczelnej Rady Adwokackiej), Ferdynand Ruszczyk (dziekan Wydziału Sztuk Pięknych), Bonawentura Lenart (kierownik Pracowni Doświadczalnej Liternictwa, Drukarstwa i Introligatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych) oraz Marian Broel-Plater, który opracował statut Towarzystwa, przyjęty przez wojewodę wileńskiego 26 kwietnia 1926 roku⁴¹. Działania Towarzystwa polegały na nawiązywaniu kontaktów z polskimi towarzystwami bibliofilskimi (np. z Kołem Wileńskim Związku Bibliotekarzy Polskich, Związkiem Literatów Wileńskich) czy udziale członków w zjazdach bibliofilów polskich (w 1929 roku na IV Zjeździe Bibliofilów Drège reprezentowała Towarzystwo, wraz z Rygłem i Lisowskim). Rozpisywano także konkursy graficzne, organizowano spotkania z prelekcjami i sprawozdaniami członków oraz aukcje książkowe. Drège w 1928 roku przygotowała na przykład Wystawę Regionalną, podczas której wspólnie z Rygłem i Lisowskim opracowała specjalny dział poświęcony książce polskiej w Wilnie i współczesnej grafice książkowej wileńskich artystów. Wspomogli ich w tej pracy pozostali członkowie Towarzystwa oraz uczniowie Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego⁴².

Rok później, w trakcie wyborów władz Towarzystwa, 14 maja 1929 roku, została wybrana sekretarzem Towarzystwa, Lisowski zaczął pełnić funkcję prezesa, Ludwik Chomiński – wiceprezesa, Brensztejn – bibliotekarza, Piotr Hniedzewicz

Ciozda), rozdawnictwa druków (Włodzimierz Piotrowicz). *Komunikat Komitetu Organizacyjnego III Zjazdu Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblioteczny” R. 4 (1930), z. 3, s. 395; H. HLEB-KOSZAŃSKA: Adam Łysakowski. *Życie i działalność*. „Przegląd Biblioteczny” R. 39 (1971), z. 1–4, s. 28.

⁴⁰ H. LIPSKA: *Nadzwyczajny Zjazd Bibliotekarzy i Bibliofilów ku uczczeniu pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego w Krakowie w dniach 10–11 XI 1935 r.* „Przegląd Biblioteczny” R. 9 (1935), z. 1–4, s. 201, 209.

⁴¹ B. SZYNDLER: *Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie 1926–1939*. „Ex Bibliotheca” 2008, nr 1 (18), s. 11.

⁴² *Ibidem*, s. 11–13.

– skarbnika, przy czym w 1930 roku zrezygnował ze stanowiska, które przejęła Drège. Funkcję sekretarza dzierżyła po kolejnych wyborach, które odbyły się 18 lutego 1932 roku⁴³. W 1933 roku, reprezentując Towarzystwo Bibliofilów Polskich, została kierowniczką Biura Kolportażowego, zainicjowanego przez prezesa Chomińskiego. Działalność Biura zaznaczyła się szczególnie na terenie szkół średnich i powszechnych⁴⁴.

Duże zmiany w życiu zawodowym Drège nastąpiły 1 stycznia 1929 roku, gdy przeniosła się do wileńskiej Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, gdzie została asystentem bibliotecznym, a później pełniła funkcję wicedyrektora i kierownika Działu Zbiorów Specjalnych, była też sekretarką Komitetu Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich⁴⁵. Wedle projektu statutu Rygla z 1931 roku (zatwierdzonego ostatecznie w 1937 roku) Biblioteka ta miała charakter ksiąźnicy regionalnej, publicznej, prezencyjnej i naukowej, specjalizującej się w gromadzeniu zbiorów dotyczących Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz państw i narodów ościennych⁴⁶. Na podstawie materiałów bibliecznych prowadzono tu studia badawcze; Biblioteka miała też organizować działalność wystawienniczą oraz uczestniczyć w przedsięwzięciach naukowych i popularnonaukowych w kraju i za granicą⁴⁷.

W trakcie pracy w Bibliotece im. Wróblewskich Drège uzupełniła swoje wykształcenie, biorąc udział w 1938 roku w wakacyjnym kursie bibliotekarskim zorganizowanym przez Związek Bibliotekarzy Polskich od 3 do 24 lipca w Werkach koło Wilna, wraz z czterdziestoma pięcioma innymi bibliotekarzami z całej Polski (z Biblioteki im. Wróblewskich w kursie brali też udział: Maria Budrewiczówna, Janina Kapuścińska, Jan Surma, Halina Zalewska). Program szkolenia „przewidywał wykłady, dające przegląd pracy bibliotekarskiej, ujętej na poziomie samodzielnych referentów bibliecznych; chodziło więc raczej o organizację i politykę

⁴³ Ibidem, s. 14.

⁴⁴ A. DZWONKÓWNA: *Wiadomości z terenu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblieczny” R. 7 (1933), z. 4, s. 204.

⁴⁵ J. GRZYCZ: *Ruch służbowy w bibliotekach państwowych w czwartym kwartale 1928 r.* „Przegląd Biblieczny” R. 3 (1929), z. 1, s. 57; S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège...*, s. 338.

⁴⁶ Biblioteka im. Wróblewskich została założona przez znanego wileńskiego adwokata i bibliofila Tadeusza Stanisława Wróblewskiego jako fundacja. Wróblewski już od 1900 roku gromadził zbiory zarówno książkowe, jak i muzealne. Część zbioru odziedziczył po rodzicach – prawdopodobnie literaturę medyczną po ojcu, a pedagogiczną po matce. Kupował ponadto całe kolekcje. W 1939 roku Biblioteka liczyła około 80 000 woluminów, w tym 4500 starych druków, 18 000 druków ulotnych, ponadto posiadała rękopisy, archiwalia, obrazy, ryciny, mapy, atlasy oraz obiekty muzealne. Por.: H. DUBOWIK: *Losy księgozbiorów wileńskich*. „Studia o Książce”, [t.] 14 (1984), s. 76–77; A.B. PUTEK: *Biblioteka im. Emilii i Eustachego Wróblewskich w Wilnie*. „Studia ad Bibliothecarum Scientiam Perinentia”, t. 4 (2006), s. 91–95.

⁴⁷ A.B. PUTEK: *Biblioteka im. Emilii...*, s. 96–97.

biblioteczną, aniżeli o technikę pracy”⁴⁸ i był przeznaczony dla bibliotekarzy czynnych zawodowo, zwłaszcza z bibliotek naukowych.

Wykłady prowadzili praktycy, uprawiający również teorię, jak: Marian Łodyński (organizacja bibliotek, ich specjalizacja i współpraca, gromadzenie zbiorów), Karol Piotrowicz (unifikacja katalogowania bibliotecznego, samokształcenie bibliotekarzy naukowych), Adam Łysakowski (katalogi rzeczowe), Aleksander Birkenmajer (rękopisy w bibliotekach), Józef Siemiński i Jadwiga Karwasińska (archiwalia w bibliotekach), Bolesław Olszewicz (zbiory kartograficzne w bibliotekach), Stanisław Lisowski (działalność wystawiennicza bibliotek), Zofia Ciechanowska (biblioteki naukowe w Niemczech), Józef Janiczek (bibliotekarstwo oświatowe)⁴⁹. Drège, która współpracowała zawodowo i organizacyjnie z niektórymi prowadzącymi zajęcia, pomagała także w przygotowaniu imprez okolicznościowych oraz wygłosiła pogadankę o historii Werek⁵⁰.

W Bibliotece im. Wróblewskich pełniła służbę do wiosny 1941 roku (w ostatnim, wojennym okresie degradowano ją)⁵¹, po czym przeniosła się do Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, gdzie była zatrudniona do października 1942 roku⁵². Następnie uczyła języków obcych, otrzymywała ponadto skromne zapomogi, między innymi z podziemnego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, które pozwoliły jej przetrwać okupację⁵³.

Działalność naukowa

Odrębnego omówienia, by nie burzyć względnej chronologii pracy zawodowej i organizacyjnej Drège, wymaga jej skromny dorobek publikacyjny z zakresu bibliotekarstwa. Samodzielnie lub w zespole ogłosiła zaledwie trzy teksty. Jeden poświęciła Tadeuszowi Wróblewskiemu, drugi, współautorski, Bibliotece im. Wróblewskich w Wilnie. Brała też udział w pracach poświęconych przepisom

⁴⁸ A. ŁYSAKOWSKI: *Sprawozdanie z wakacyjnego kursu bibliotekarskiego Związku Bibliotekarzy Polskich 3–24 lipca 1938 r.* „Przegląd Biblioteczny” R. 12 (1938), z. 4, s. 309.

⁴⁹ Ibidem, s. 311–312.

⁵⁰ Ibidem, s. 315.

⁵¹ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège...*, s. 338.

⁵² Załącznikiem tej Biblioteki był zbiór tajnego Kółka Miłośników Starożytności, działającego od 1899 roku, którego członkowie wstąpili do utworzonego w 1906 roku Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie i przekazali liczącą 242 tomy kolekcję. Zbiór powiększał się dzięki kolejnym darom. W 1928 roku jego katalog zawierał niemal 33 000 pozycji, obejmujących druki i rękopisy, najstarsze z XV wieku. M. BRENSZTEJN: *Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 115–116, 122.

⁵³ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège...*, s. 338.

katalogowania alfabetycznego, wydanych w 1923 roku przez Związek Bibliotekarzy Polskich. *Przepisy katalogowania alfabetycznego w bibliotekach polskich. Projekt* ukazały się dzięki zapomocze Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Składzie Głównym Związku Bibliotekarzy Polskich. Powstanie konceptu, zainicjowanego już w 1917 roku przez członków Związku⁵⁴, miało kilka przyczyn, była to przede wszystkim „nader pilna potrzeba ułatwienia pracy nad katalogowaniem książek wielu powstającym w kraju bibliotekom publicznym oraz gorące pragnienie przyczynienia się w ten sposób do wszczęcia fachowej na ten temat dyskusji w szerokich kołach bibliotekarskich i do ujednostajnienia nareszcie metody katalogowania książek we wszystkich bibliotekach polskich”⁵⁵.

Na większą uwagę zasługują teksty historyczne, związane z Biblioteką im. Wróblewskich, przygotowane przez Drège, spełniającą tym samym naukowe postulaty księżnicy. W trzecim roczniku „Ateneum Wileńskiego” z lat 1925–1926 ogłosiła szkic biograficzny na temat Wróblewskiego (1858–1925), który uzupełniła spisem bibliograficznym⁵⁶ jego prac⁵⁷. Przypomniła patriotyczną atmosferę,

⁵⁴ Nad projektem pracowali poza Drège: Marian Abramowicz, zastępca kierownika wydziału bibliotek państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; Faustyn Czerwijowski, dyrektor Biblioteki Publicznej; Helena Handelsman, z Biblioteki Głównego Urzędu Statystycznego; Wiktoria Muklanowiczówna, z Biblioteki Publicznej w Warszawie. W trakcie prac dołączyli do tego grona: Waclaw Olszewicz, szef biura ekonomicznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych; Henryk Kołodziejcki, dyrektor Biblioteki Sejmowej; Waclaw Borowy, z Biblioteki Uniwersytetu w Warszawie; Zygmunt Mocarski, kierownik Biblioteki Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu; Jan Muszkowski, wówczas dyrektor Biblioteki Ordynacji Krasińskich; Bolesław Olszewicz, były bibliotekarz Biblioteki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego; Mieczysław Rulikowski, były prezes Związku Bibliotekarzy Polskich; Stefan Rygiel, członek Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Specjalnej w Moskwie; ponadto Erazm Samotyha, Antoni Sroka, Maksymilian Zweigbaum. *Przepisy katalogowania alfabetycznego w bibliotekach polskich. Projekt*. Warszawa 1923, s. 9.

⁵⁵ Ibidem, s. 7.

⁵⁶ Drège zasadniczo nie wypowiadała się na tematy bibliograficzne, jedynie podczas IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie w 1936 roku po referacie Burhardta, poświęconym bibliografii regionalnej, postulowała, by w „Urzędowym Wykazie Druków” uwzględnić w indeksie rzeczowym większą liczbę haseł regionalnych. Można domniemywać, że celem tego zgłoszenia było nie tyle ułatwienie poszukiwań bibliograficznych, ile przyspieszenie prac nad bibliografiami prowadzonymi w regionach. H. DRÈGE-ÓWNA: [„Głos w dyskusji”]..., s. 39. Wiadomo też, że w 1926 roku pracowała nad uzupełnieniami *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera, wspólnie z Ludwikiem Abramowiczem. Poszukiwali brakujących druków w Bibliotece Synodu Ewangelicko-Reformowanego w Wilnie. Udało im się odnaleźć 3 tytuły nieznanne Estreicherowi, 5 opisów poprawili i dodali do 3 opisów proveniencję synodalną. S. RYGIEL: *Estreicher a Wilno*. Wilno 1928, s. 16.

⁵⁷ Spis bibliograficzny, ułożony chronologicznie, obejmował druki Wróblewskiego (wybór), a w porządku rzeczowym Drège podała prace rękopiśmienne. Wśród druków znalazły się publikacje w języku polskim, rosyjskim, niemieckim, litewskim, przede wszystkim z zakresu prawa, ogłoszone między 1895 a 1925 rokiem (15 tomów). Odrębnie spisała rękopisy w podziale na: bibliografia (5 tekstów, np. uzupełnienia do bibliografii Estreichera), historia (7), prawo i statystyka (16). H.D. [H. DRÈGE]: *Ś.p. Tadeusz Wróblewski, jako założyciel Biblioteki im. E. i E. Wróblewskich*. „Ateneum Wileńskie” R. 3 (1925–1926), s. 436–442.

w której wychowywał się przyszły adwokat i działacz społeczny, urodzony w rodzinie lekarza homeopaty Eustachego Wróblewskiego i Emilii z Beniowskich, nauczycielki (wnuczki konfederata i podróżnika Maurycego Beniowskiego). Przedstawiła też okres studiów medycznych Wróblewskiego w Petersburgu w latach 1878–1879 i w Warszawie w 1880 roku; zaangażowanie polityczne, które stało się przyczyną zsyłki na Syberię, gdzie przebywał w latach 1881–1883. Gdy rozpoczął praktykę zawodową, odziedziczył po ojcu księgozbiór, który latami uzupełniał, będąc – jak to stwierdziła Drège – bibliografem, bibliotekarzem i kustoszem zbiorów; sam go porządkował, inwentaryzował i katalogował. Zgromadził druki ulotne i rzadkie, rękopisy, ryciny, mapy, fotografie i obiekty muzealne. Kupował lub przyjmował w depozyt coraz więcej zbiorów, w tym kolekcję Józefa Bielińskiego z Warszawy, Henryka hr. Platera z Pustyni, część zbiorów Józefa Weysenhoffa z Warszawy, Wacława Fedorowicza z Witebska, Aleksandra Wojniczka, Marii Herbut-Heybowiczówny, Zygmunta Jundziłła, Ludwika Alberta Zasztowta. Zakresem kolekcji objął też zbiory poświęcone problematyce Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Wilna. Dzięki temu zasoby wzbogaciły się o cenzurowane autografy pisarzy wileńskich, literaturę polską i francuską XVI–XVIII wieku, mapy, teatralia, rękopisy i pamiątki masonskie.

Drège podkreśliła zasługi Wróblewskiego na polu starań o przekazanie zbioru mieszkańcom Wilna. W 1912 roku powołał Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich. Na cele projektu zakupił plac wraz z gmachem, który przebudowywał, dostosowując go do potrzeb bibliotecznych, i w 1913 roku przekazał swój zbiór Towarzystwu. Lata wojenne przerwały prace budowlane, a fundator stracił kapitał na dokończenie przedsięwzięcia. Dlatego w 1922 roku zorganizował Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich. W 1925 roku, dzięki poparciu Rygla i Dembego, rozpoczęto rozmowy w sprawie przejęcia zbiorów przez państwo – przerwane śmiercią mecenasa. Zasoby i fundacja zostały jednak przekazane rządowi w depozyt wieczysty.

Dalsze losy samej książnicy zostały przedstawione w opracowaniu, które między 1932 a 1934 rokiem ukazało się dwukrotnie. Był to artykuł przygotowany wspólnie z Rygłem *Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie*⁵⁸. Publikacja została podzielona na osiem rozdziałów: I. *Założenie Biblioteki i pierwszy okres jej rozwoju*; II. *Pochodzenie zbiorów i ich zakres*; III. *Zbiory Wróblewskiego – do biblioteki państwowej*; IV. *Przebudowa własnego gmachu*; V. *Przygotowywanie zbiorów do umieszczenia w nowym gmachu*; VI. *Wzrost zbiorów*; VII. *Udostępnianie zbiorów*; VIII. *Sprawy organizacyjne*. Dwa pierwsze napisała Drège, autorem pozostałych

⁵⁸ H. DRÈGE, S. RYGIEL: *Biblioteka Państwowa im. Wróblewskich*. W: *Biblioteki wileńskie...*, s. 135–157; EIDEM: *Biblioteka Państwowa im. Wróblewskich*. „Ateneum Wileńskie” 1933–1934, nr 9, s. 255–276. Tekst funkcjonuje w katalogach bibliotecznych także jako odbitka: EIDEM: *Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie 1912–1931*. Wilno 1934 [odbitka].

był Rygiel, który bezpośrednio uczestniczył w procesie upaństwowienia Biblioteki oraz ją zreorganizował⁵⁹.

Drège wczesniejszym tekstem dała się poznać jako badaczka dziejów księżnicy, dlatego też w I rozdziale przytoczyła informacje na temat pochodzenia założyciela zbioru oraz powołania placówki w 1912 roku, powtarzając je z artykułu biograficznego. Znane ze szkicu fakty znalazły się również w rozdziale II, w którym wskazała źródła pozyskiwania zasobów do kolekcji. Analiza ta została wzbogacona szczegółami, jak daty i wielkość wpływów. Zbiór – jak wyszczególniła – między 1891 a 1906 rokiem najprawdopodobniej istotnie nie zwiększył się. Potem natomiast Wróblewski zakupił sporą kolekcję Bielińskiego, we wrześniu 1911 roku, co wzbogaciło Bibliotekę o wilniana i lithuanica (do 20 000 tomów). W październiku 1907 roku nabył z kolei około 6000 woluminów hr. Platera z Pustyni (kolekcja druków polskich i obcych od XVI wieku). Włączone do Biblioteki rękopisy pochodziły przede wszystkim z archiwum Drukarni Zawadzkiego (autografy, akta sądowe itp.), mapy – od Platera, ryciny – od Bielińskiego, a masonika – od Henryka Tatura z Mińska, Waława Fedorowicza z Witebska oraz Wincentego hr. Łosia. W zasobach pojawiły się też muzealia (portrety, rzeźby, medale i medaliony).

Informacje na temat zbiorów Wróblewskich autorka ustalała na podstawie archiwaliów z Biblioteki Publicznej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich oraz samych kolekcji, posiłkując się zapiskami proweniencyjnymi. Po 1913 roku, czyli już po utworzeniu Towarzystwa, wpłynęły do Biblioteki kolejne materiały, jak depozyty ks. kanonika Aleksandra Waszkiewicza (historia, historia literatury, teologia), Herbert-Heybowiczówny (sztuka stosowana, japońszczyzna), Jundziłła (stare akta) oraz Bronisława Wróblewskiego (dokumenty rodzinne). Darami były także zbiory medyczne Stanisława Marenicza i Aleksandra Wojnicza, a po Adamie Karpowiczu – literackie. W 1919 roku Biblioteka wzbogaciła się, zapisem testamentowym Alberta Zasztowta, o najstarsze w swych zbiorach autografy, ryciny, medale i monety.

Podsumowując swoje rozważania, Drège podkreśliła, że wyjątkowość zgromadzonej przez Wróblewskiego kolekcji polegała przede wszystkim na dokumentowaniu życia najbliższego otoczenia – Wilna i ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego; powstała kolekcja źródeł do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, litografii

⁵⁹ Rozdziały napisane przez Rygla przyniosły informacje współczesne – przejęcie Biblioteki przez państwo, prace budowlane, dzięki którym przystosowano budynek do zbiorów, koncepcja pomieszczeń bibliotecznych, ich wewnętrzny rozkład. Następnie zostały przedstawione działania związane z porządkowaniem zbiorów w nowym miejscu, napływ darów, a po 1929 roku także zakupy (w tym zagraniczne). Rygiel podkreślił, że po przejęciu Biblioteki przez państwo służyła ona nie tylko szczeremu gronu naukowców, że zbiorów mogli korzystać wszyscy zainteresowani, w czytelnich Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej. W ostatniej części tekstu wymienieni zostali pracownicy placówki. Rygiel podał również dane budżetowe (od 1926 roku), przedstawił strukturę Biblioteki i jej organizację.

i ikonografii wileńskiej, lokalnych map i planów architektonicznych, co pozwalało prowadzić regionalne badania naukowe.

Zachowały się również, nieliczne co prawda, wpisy dotyczące działalności referatowej Drège. W ramach Wydziału Historii Książnic i Wiedzy Bibliotecznej w 1915 roku wygłosiła referat „O zadaniach stowarzyszeń bibliotekarskich”⁶⁰. W Kole Wileńskim, wspólnie ze Studnickim, zaprezentowała 10 maja 1925 roku tekst „O transkrypcji z języka rosyjskiego”. Z kolei 20 listopada 1927 roku członkowie Koła zwiędzali Bibliotekę im. Wróblewskich, oprowadzani przez Drège, która jednocześnie omówiła działania instytucji⁶¹. Razem z Janiną Jantzenową 7 marca 1934 roku przedstawiła „Uwagi o indeksie do »Urzędowego Wykazu Druków«”⁶². W Towarzystwie Przyjaciół Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich 24 marca 1939 roku, podczas akademii żałobnej ku czci kustosa honorowego Muzeum Ikonograficznego Wilna przy Bibliotece Państwowej im. Wróblewskich, Ludwika Abramowicza, wystąpiła z przypomnieniem „Ludwik Abramowicz jako zbieracz, esteta i bibliograf”. Tydzień później, 31 marca, odbyło się kolejne spotkanie wspomnieniowe – tym razem poświęcone Teresie Zakrzewskiej, współpracownicze Wróblewskiego. Życiorys zmarłej oraz jej pracę bibliotekarską ponownie zaprezentowała Drège⁶³.

Zakończenie

Niewiele informacji zachowało się na temat powojennych losów bibliotekarki. W 1945 roku udzielała się w Wydziale Kultury Urzędu Głównego Pełnomocnika do Spraw Ewakuacji Ludności Polskiej z terenów ZSRR w Wilnie, współpracując z Marią Rzeuską, pełnomocnikiem rządu⁶⁴, zajmując się sprawami związanymi z przewożeniem zbiorów prywatnych lub zakupionych na Wileńszczyźnie (vilniańska trafiła potem do Biblioteki Narodowej w Warszawie). Od jesieni 1945 roku pracowała już w Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Warszawie⁶⁵. Z tego

⁶⁰ *Sprawozdanie Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie z roku 1915*. „Przegląd Historyczny”, t. 20 (1916), z. 2, s. 243.

⁶¹ S. BURHARDT: *Wileńskie Koło Związku...*, s. 189–190.

⁶² *Wiadomości z terenu Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblioteczny” R. 9 (1935), z. 1–4, s. 196.

⁶³ *Z działalności Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich*. „Ateneum Wileńskie” R. 14 (1939), z. 1, s. 361.

⁶⁴ H. CHAMERSKA: *Z moich wspomnień o Bibliotece Narodowej (1947–1956)*. W: *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej*. Opieka edyt. i przedm. A. KŁOSSOWSKI. Warszawa 1995, s. 119.

⁶⁵ S. BURHARDT: *Drège Helena Julia...*, s. 181. Zob. też: H. CHAMERSKA: *Z moich wspomnień...*, s. 110; K. MUSZYŃSKA: *Z pierwszych lat mojej pracy w Bibliotece Narodowej (1945–1949)*. W: *Wspomnienia o Bibliotece...*, s. 72.

stanowiska zwolniono ją z przyczyn politycznych⁶⁶. Ostatnie lata życia spędziła z siostrą. Zmarła 3 marca 1956 roku w Świdrze koło Warszawy⁶⁷.

Jak pisał Stefan Burhardt, cechował ją „wieczny głód wiedzy – niemal do ostatnich lat życia uczyła się, chodziła na odczyty, zebrania dyskusyjne, na wykłady, koncerty. Pamięć, inteligencja, szerokość i żywość zainteresowań cechowały ją w stopniu nieprzeciętnym, w robocie była nadzwyczaj dokładna i precyzyjna. Była jakby żywą encyklopedią. Olbrzymią erudycję, dokładną znajomość kilku języków zużytkowywała głównie na porady”⁶⁸.

Należy zatem żałować, że nie pozostawiła po sobie większej liczby publikacji, tym bardziej że miała okazję pracować w wyróżniających się bibliotekach o charakterze naukowym, z bogatymi zbiorami, często unikalnymi. Współpracowała z wybitnymi przedstawicielami ówczesnego świata książki, Burhardtem, Dzikowskim, Łysakowskim, Muszkowskim, Rulikowskim, Rygłem i wieloma innymi.

Jej działalność w krótkim okresie poprzedzającym odzyskanie przez Polskę niepodległości oraz w dwudziestoleciu międzywojennym do dziś zasługuje na uwagę. Drège docenić trzeba przede wszystkim za wkład w organizację struktur przedwojennych stowarzyszeń – Związku Bibliotekarzy Polskich, także Koła Wileńskiego oraz udział w pracach Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Wilnie.

Do zawodu trafiła nieomal z przypadku, ale była bibliotekarzem świadomym, nieustannie się doksztalała i dzieliła swoją wiedzę i doświadczeniem z innymi, na przykład podczas prelekcji i odczytów, a przede wszystkim kursów w Towarzystwie Kursów Naukowych, które wkrótce stały się podstawą utworzenia Wolnej Wszechnicy Polskiej. Podejmowała także nowe wyzwania, gdy przejęła obowiązki kierowania Biblioteką Ordynacji Krasieńskich⁶⁹, pełniła funkcję wicedyrektora Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, kierowała samodzielnie Działem Rycin w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie i Działem Zbiorów Specjalnych w Bibliotece im. Wróblewskich. Była bibliotekarzem czynnym, uczestniczącym w ważnych dla środowiska bibliotekarskiego i bibliofilskiego wydarzeniach, jak ogólnopolskie zjazdy oraz przygotowanie jednej z pierwszych instrukcji katalogowania alfabetycznego, zabierającym głos w sprawie organizacji bibliotek naukowych.

⁶⁶ D. ZAMOJSKA: *Helena Drège (1888–1956) bibliotekarz, wicedyrektor Biblioteki im. Wróblewskich*. W: *Wilnu przypisani. Wilniana w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Wystawa, Pałac Staszica 6–30 listopada 2001 r.* Oprac. D. ZAMOJSKA, A. KULECKA. Warszawa [2001], s. 46.

⁶⁷ *Z żałobnej karty*. „Przegląd Biblioteczny” R. 24 (1956), z. 2, s. 188.

⁶⁸ S. BURHARDT: *Pamięci Heleny Drège...*, s. 338.

⁶⁹ Była jedną z nielicznych w tym czasie kobiet, które pełniły funkcje kierownicze. Rok po Drège kierownikiem Biblioteki Ordynacji Zamojskiej w Warszawie została Jadwiga Korzonowa. H. TCHÓRZEWSKA-KABATA: *Pod znakiem światła...*, s. 113.